

İSLAM HUKUKUNDA TÜZEL KİŞİLİK^(*)

Arş. Gör. Emrah GÖKMEN^(**)

Öz

Tüzel kişilik, insanların belirli amaçlara erişmesini sağlamak üzere toplumsal ihtiyaçlardan doğmuş olup sonrasında hukuk düzenince kendisine kişilik verilmiş bir yapıdır. Hukukta tüzel kişilik kavramının ele alınması nispeten yeni bir olgudur. İslam hukukunun klasik doktrininde tüzel kişilikle ilgili bir kavram veya bölüm yer almamaktadır. Ancak modern dönem hukukçuları İslam hukukunda mevcut bazı müesseselerin tüzel kişiliğin birer görünümü olduğu yönünde çalışmalar yapmaktadır. Bu müesseselerin tüzel kişiliğe dair kıstaslar dikkate alınarak incelendiği bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu çalışmada tüzel kişiliğe dair genel bir perspektif sunulmakta, tüzel kişiliğin unsurları ölçüt alınarak İslam hukukunda tüzel kişiliğin görünümü olan müesseseler değerlendirilmekte ve böylelikle “İslam hukukunda tüzel kişilik var mıdır?” sorusu cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Tüzel Kişilik, İslam Hukuku, Vakıf, Devlet, Beytü'l-mâl.

(*) Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 28.10.2022 - Kabul Edildiği Tarih: 26.11.2022.

Atıf Şekli: Emrah Gökmen, “İslam Hukukunda Tüzel Kişilik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, S. 2, 2022, s. 1349-1366.

(**) İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye.

E-posta: emrahgokmeen@gmail.com.

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5470-2716>.

LEGAL PERSONALITY IN ISLAMIC LAW

Abstract

Legal personality is a structure that is born out of social needs in order to enable people to achieve certain goals, and then given personality by the legal order. The concept of legal personality in law is a relatively new phenomenon. In the classical doctrine of Islamic law, there is no concept or section on legal personality. However, modern jurists have been working on the idea that some of the institutions existing in Islamic law are manifestations of legal personality. No study has been found in which these institutions are analysed by considering the criteria of legal personality. In this study, a general perspective on legal personality is presented, the institutions that are the appearance of legal personality in Islamic law are evaluated by taking the elements of legal personality as criteria, and thus the question "Is there legal personality in Islamic law?" will be tried to be answered.

Keywords

Legal personality, Islamic law, Waqf, State, Treasury.

I. GİRİŞ

Bireyler sınırlı yaşam süresi ve ekonomik durum nedeniyle güttükleri amaçları tek başına gerçekleştiremezler. Bu yüzden benzer hedeftekilerin de katılımıyla daha üstün bir güce ulaşılması gerekir. Böylelikle bu hedeflerin gerçekleştirilmesine dönük faaliyetler, sürekli biçimde örgütlenmiş bir yapı sayesinde daha etkin bir şekilde takip edilebilir. Tüzel kişilerin sağladığı bu gibi faydalar dikkate alınarak hukukun ilk ve esas kişisi olan gerçek kişilerin yanı sıra, hükmî bir kişilik daha ihdas edilmiştir. İslam hukuku bakımından konu ele alınırken ilk karşılaşılan soru, İslam hukukunda tüzel kişiliğin bulunup bulunmadığıdır. Çalışmamızda İslam hukukunda tüzel kişiliğin olup olmadığı sorusu; tüzel kişiliğe ilişkin genel bir çerçeve çizildikten sonra, İslam hukukunda tüzel kişiliğin çeşitli görünüm biçimleri arasında yer alan vakıf, beytü'l-mâl, devlet ve şirketler üzerinden her biri bakımından ayrı ayrı cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

II. GENEL OLARAK TÜZEL KİŞİLİK

A. Tanımı

Tüzel kişiler, belli bir amacı gerçekleştirmek için kurulmuş, hukuk düzeni tarafından kendilerine hak ve borçlara ilişkin ehliyet tanınmış ayrı bir kişiliğe sahip kişi ya da malvarlığı topluluklarıdır.¹

B. Tüzel Kişiliği Açıklayan Teoriler

Literatürde tüzel kişilerin kişiliğini temellendirmek üzere varsayım, gerçeklik ve soyutlama olmak üzere üç farklı teori ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki Savigny tarafından geliştirilen varsayım teorisidir. Buna göre bazı toplumsal ve ekonomik gerekliliklere dayalı olarak hukuk düzeni gerçek kişilerin iradesini bu topluluğun iradesi farz ederek hak sahibi olma ehliyetini farazî olarak bunlara vermiştir.² Kanun vazedenden devlet, bir varsayıma dayalı olarak bir tüzel kişiliği gerçek bir kişi (insan) gibi kabul etmektedir.³ Burada yapay bir şekilde farazî

¹ Ahmet M. Kılıçoğlu, *Medeni Hukuk*, 4. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021, s. 474; Yavuz Abadan, *Hukuk Başlangıcı ve Tarihi*, İstanbul, Kenan Matbaası, 1943, s. 47; O. Gökhan Antalya, Murat Topuz, *Medeni Hukuk: Giriş, Temel Kavramlar, Başlangıç Hükümleri*, C. 1, ed. O. Gökhan Antalya, 4. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 122-123.

² Adnan Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2019, s. 198; Mustafa Dural, Tufan Öğüz, *Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2017, s. 222; Kemal Oğuzman, Özer Seliçi, Saibe Oktay-Özdemir, *Kişiler Hukuku*, 19. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020, s. 285.

³ Abadan, *Hukuk Başlangıcı ve Tarihi*, s. 49; Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, *Kişiler Hukuku*, s. 285.

mevcudiyete kişilik atfedilmektedir.⁴ Sonuç itibarıyla bu teoriye göre “Tüzel kişilik, hayat ihtiyaçlarına göre yürürlükte bulunan hukukun kabul ettiği bir varsayımdır.”⁵

Tüzel kişiliğin kişiliğini temellendirmeye çalışan ikinci teori olan gerçeklik teorisine göre gerçek kişi gibi tüzel kişi de hak ve fiil ehliyetine sahiptir ve hukuk düzeni tarafından tanınmadan önce de tüzel kişi vardır.⁶ Öyle ki tüzel kişi görünmeyen bir insan gibidir, yani gerçekten bir varlığa sahiptir.⁷ Tüzel kişiler iradelerini gerçek kişilerden farklı olarak organları aracılığıyla kullanırlar.⁸

Tüzel kişiliğin kişiliğini temellendirmeye çalışan bir başka teori olan soyutlama teorisine göre toplumdaki kişilerin iradesi soyutlanarak tüzel kişilik oluşturulmuştur. Soyutlama teorisini savunanlar varsayım teorisini reddetmekte, tüzel kişinin insan fikrinin oluşturduğu soyutlama suretinde ayrı bir varlık kazanmış yapı olduğunu düşünmektedir.⁹

C. Türleri

Literatürde tüzel kişilik çeşitli açılardan tasnif edilmiştir. Tüzel kişiliği oluşturan unsurlar bakımından tüzel kişiler kişi topluluğu ve malvarlığı topluluğu olarak ikiye ayrılmaktadır. Kişi topluluğu şeklindeki tüzel kişiler belirli bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmiş kişilerden; malvarlığı topluluğu şeklinde tüzel kişiler ise belli bir amacı gerçekleştirmek için özgülenmiş malvarlığından oluşur.¹⁰

Tabii olduğu hukuk bakımından tüzel kişiler özel hukuk tüzel kişileri ve kamu hukuku tüzel kişileri olarak ikiye ayrılmaktadır.¹¹ Bu ayırım tüzel kişinin hangi hukuk hükümlerine tabi olacağını belirlemektedir.

⁴ Sadri Maksudi Arsal, *Hukukun Umumi Esasları*, C. 1, Ankara, Ankara Hukuk Fakültesi Neşriyatı, 1937, s. 89.

⁵ Hüseyin Hatemi, *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1979, s. 57.

⁶ Güriz, Hukuk Başlangıcı, s. 199; Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, *Kişiler Hukuku*, s. 286.

⁷ Abadan, Hukuk Başlangıcı ve Tarihi, s. 48.

⁸ Kılıçoğlu, *Medeni Hukuk*, s. 475; Dural, Öğüz, *Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku*, s. 223; Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, *Kişiler Hukuku*, s. 286.

⁹ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, *Kişiler Hukuku*, s. 287.

¹⁰ Kılıçoğlu, *Medeni Hukuk*, s. 478.

¹¹ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, *Kişiler Hukuku*, s. 287; Antalya, Topuz, *Medeni Hukuk: Giriş, Temel Kavramlar, Başlangıç Hükümleri*, C. 1, s. 123.

D. Ehliyeti

Türk hukukunda ehliyet, hak ehliyeti ve fiil ehliyeti olarak ikiye ayrılmaktadır. Hak ehliyeti TMK m. 8’de, fiil ehliyeti de TMK m. 9’da düzenlenmiştir. Hak ehliyeti, kişinin haklara ve borçlara sahip olabilme ehliyetidir.¹² Fiil ehliyeti, kişinin kendi fiilleriyle hak sahibi olup borç altına girebilme ehliyetidir.¹³

Tüzel kişilerin bağımsız bir hukuk süjesi haline gelmesini sağlayan hak ehliyetidir.¹⁴ Tüzel kişiler hak ehliyeti sayesinde hak elde etmeye ve borç altına girmeye ehildirler.¹⁵ Ayrıca tüzel kişilerin bir faaliyetten yararlanmasında o faaliyetin, tüzel kişinin yapısı ile kuruluş amacına uygunluğu dikkate alınır.¹⁶

Tüzel kişiler hak ehliyeti çerçevesinde fiil ehliyetine sahiptir ancak hak elde edip borç altına girebilmeleri ancak organları aracılığıyla mümkündür.¹⁷ Tüzel kişiler TMK’nın 49. maddesine göre kanun veya tüzüklerine göre gerekli olan organlara sahip olmalarıyla birlikte fiil ehliyetine sahip olurlar. Serozan’ın deyişiyle gerçek kişiler “olgunlaşmalarıyla”, tüzel kişiler “organlaşmasıyla” fiil ehliyetini kazanır.¹⁸

İslam hukuk doktrininde ehliyet vüçûb (hak) ehliyeti ve edâ (fiil) ehliyeti olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir.¹⁹ Vüçûb ehliyeti, hak ve borçların doğmasına kişinin elverişli olmasıdır.²⁰ Edâ ehliyeti, kişinin kimsenin izin ve icazetine gerek olmadan hak ve borç doğurucu işlemler yapabilmesidir.²¹

¹² Dural, Öğüz, Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku, s. 39; Kılıçoğlu, Medeni Hukuk, s. 213.

¹³ Dural, Öğüz, Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku, s. 47; Kılıçoğlu, Medeni Hukuk, s. 216.

¹⁴ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, Kişiler Hukuku, s. 299.

¹⁵ Ömer Ergün, *Medeni Hukuk Tüzel Kişilerinin Ehliyet Durumu*, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2010, s. 121.

¹⁶ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, Kişiler Hukuku, s. 308; Ergün, Medeni Hukuk Tüzel Kişilerinin Ehliyet Durumu, s. 165-167; Medeni hukuk tüzel kişileri bakımından ultra vires ilkesinin değerlendirilmesi hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Ergün, Medeni Hukuk Tüzel Kişilerinin Ehliyet Durumu, s. 167-177.

¹⁷ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, Kişiler Hukuku, s. 308; Ayan, Ayan, Kişiler Hukuku, s. 237; Arsal, Hukukun Umumî Esasları, C. 1, s. 84; Ergün, Medeni Hukuk Tüzel Kişilerinin Ehliyet Durumu, s. 182-183, 185.

¹⁸ Rona Serozan, *Medeni Hukuk Genel Bölüm/Kişiler Hukuku*, 8. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2018, s. 502.

¹⁹ Ali Bardakoğlu, “Ehliyet”, C. 10, İstanbul, *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1994, s. 534; Abdülkerim Zeydân, *İslâm Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak, 13. Baskı, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 2020, s. 418.

²⁰ Bardakoğlu, “Ehliyet”, s. 534; Zekiyüddin Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, 35. Baskı, Ankara, TDV Yayınları, 2020, s. 384; Mehmet Ayan, Nürşen Ayan, *Kişiler Hukuku*, 9. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020, s. 49; Hüseyin Tekin Gök-

Klasik dönem İslam hukuk doktrininde vücûb ehliyeti ve zimmet²² kavramları her ne kadar yalnızca gerçek kişiler için kullanılıyor gibi gözükse de aslında devlet, vakıf, beytü'l-mâl, şirket gibi tüzel kişiler için de bunların geçerli olduğu ve doğrudan ya da dolaylı olarak bir tüzel kişilik tasavvurunun bulunduğu görülmektedir.²³ Buna dayalı olarak İslâm hukukunda tüzel kişiliğe sahip müesseselerin vücûb ehliyetinin bulunduğu ifade edilebilir. Vücûb ehliyetine sahip tüzel kişilerin kendi fiilleriyle hak elde edip borç altına girebilmeleri için edâ ehliyetine de sahip olması gerekir. Tüzel kişiliğe sahip müesseseler edâ ehliyetini onu oluşturanlar ve temsilcileri aracılığıyla kullanacaklardır. Bu durum bir sonraki bölümde tüzel kişiliğin çeşitli görünümleri üzerinden somutlaştırılacaktır.

E. Unsurları

Tüzel kişi kavramının içeriğindeki zorunlu unsurlar; sürekli amaç unsuru, örgütlenme unsuru, bağımsızlık unsuru ve hukuk düzenince tanınmadır.²⁴ Bunlara ek olarak bir tüzel kişiliğin kurulduğundan bahsedebilmek için; iradenin kişilik kurma sonucuna yönelmesi ve hukuki işlemin geçerlilik şartlarına uyulması gerekmektedir.²⁵

Tüzel kişi, tanımında da yer alan ve toplumsal ihtiyaçlara cevap veren yönü olarak ve belki de tüzel kişiliğin varlık sebebi olarak görülebilecek olan sürekli

menoğlu, *İslâm'da Şahsiyet Hakları*, Ankara, TDV Yayınları, 1996, s. 57; Sava Paşa, *İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüt*, C. 1-2, 2. Baskı, İstanbul, DİB Yayınları, 2017, s. 503; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 7. Baskı, İstanbul, Ensar Yayınları, 2019, s. 607; Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 9. Bası, Konya, Atlas Akademi, 2020, s. 266; Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, Beta Yayınları, 2019, s. 208; Zeydân, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 418.

²¹ Bardakoğlu, "Ehliyet", s. 536; Şâban, *İslâm Hukuk İliminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, s. 385; Ayan, *Kişiler Hukuku*, s. 51; Gökmenoğlu, *İslâm'da Şahsiyet Hakları*, s. 58; Sava Paşa, *İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüt*, C. 1-2, s. 503; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 115; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 266; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 209; Zeydân, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 419.

²² Zimmet, "insanın hukukî anlamda kişilik/şahıs olma özelliği ve bunun bir sonucu ve türevi olarak hukukî kişinin borçlarının belirli bir süre varlıkta kaldığı (sabit olduğu) bir yer ve mahal"dir. Eyyüp Said Kaya, Hasan Hacak, "Zimmet", C. 44, İstanbul, *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2013, s. 424.

²³ Bardakoğlu, "Ehliyet", s. 535; Benzer bir yaklaşım için ayrıca bkz. Mahdi Zahraa, "Legal Personality in Islamic Law", *Arab Law Quarterly*, C. 10, No: 3, 1995, s. 204.

²⁴ Dural, Öğüz, *Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku*, s. 209-213.

²⁵ Hatemi, *Medenî Hukuk Tüzel Kişileri*, s. 8.

bir amaca yönelmelidir.²⁶ Tüzel kişilerin amaçları TMK m. 47/II hükmü uyarınca hukuka ve ahlaka aykırı olamaz.

Tüzel kişiliğin kazanılmasında gerçek kişilerden ayrı ve bağımsız bir örgütlenmeye sahip olunması unsuru rol oynamaktadır.²⁷ Kendisini oluşturan kişilerden bağımsızlığı sayesinde tüzel kişilik hak elde eder ve borç altına girer.²⁸

Bir diğer unsur, tüzel kişiliğin onu oluşturanlardan bağımsız biçimde var olmasını sağlayan bağımsızlıktır.²⁹

Hangi kişi ve mal topluluklarının bağımsızlaştırılabileceği hususu sınırlı sayı prensibi (numerus clausus) uyarınca ancak kanunla belirlenebilmektedir.³⁰ Bu da hukuk düzenince tanınma unsurudur.

İslam hukuku bakımından kanun ifadesi yerine hukuk düzenince tanınma ifadesinin daha yerinde olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü yalnızca kanuni bir düzenlemenin varlığını aramak hem İslam hukukunun içtihat hukuku olması karakteriyle bağdaşmaz hem de tüzel kişilik meselesinin çözümüne hizmet etmez.

III. İSLAM HUKUKUNDA TÜZEL KİŞİLİĞİN GÖRÜNÜMLERİ

A. Genel Olarak

İslam hukuku doktrini klasik dönem ve modern dönem olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Klasik doktrinde tüzel kişi terimine ve bu ismi taşıyan bir bölüme rastlanmaz. Dolayısıyla klasik dönem İslam hukukçuları dönemin koşulları içerisinde tüzel kişiliği sistemli bir şekilde ele almamışlardır.³¹

²⁶ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, *Kişiler Hukuku*, s. 283.

²⁷ Kılıçoğlu, *Medeni Hukuk*, s. 481; Dural, Öğüz, *Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku*, s. 211; Serozan, *Medeni Hukuk Genel Bölüm/Kişiler Hukuku*, s. 494; Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, *Kişiler Hukuku*, s. 282.

²⁸ Antalya, Topuz, *Medeni Hukuk: Giriş, Temel Kavramlar, Başlangıç Hükümleri*, C. 1, s. 123.

²⁹ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, *Kişiler Hukuku*, s. 283.

³⁰ Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, *Kişiler Hukuku*, s. 284; Kılıçoğlu, *Medeni Hukuk*, s. 477-478; Dural, Öğüz, *Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku*, s. 212; Arsal, *Hukukun Umumî Esasları*, C. 1, s. 85; M. Kemal Oğuzman, Nami Barlas, *Medenî Hukuk*, 27. Bası, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2021, s. 162.

³¹ Murtaza Köse, "İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Tüzel Kişilik", *EKEV Akademi Dergisi*, C. I, No: 2, 1998, s. 226.

Tüzel kişi teriminin ancak 19. yüzyılın başında kullanılmaya başlanmıştır. Tüzel kişi teriminin İslam hukukunda tespit edilmeyişinin bu terime ilişkin düzenlemelerin ve kurumların İslam hukukunda bulunmadığı anlamına gelmektedir.³² İslam hukukçuları bu terimi karşılayan kurumlarla ilgili hukuki kuralları koyarak çeşitli düzenlemeler getirmişlerdir.³³

Tüzel kişiliğin modern hukuktaki haliyle tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkması ve gelişmesi sonucu modern dönem İslam hukukçuları tarafından çeşitli müesseselerin “tüzel kişilik” kavramıyla belirli ölçüde örtüştüğü ortaya konulmuş, buradan hareketle İslam hukukunda da tüzel kişiliğin bulunduğu yargısına ilişkin zimmet, ehliyet, şahıs, naslar üzerinden doktrinde farklı görüşler ileri sürülmüştür.³⁴ İslam hukukunda devlet, beytü'l-mâl ve vakıf gibi çeşitli kurumların taşıdığı özellikler dolayısıyla birer tüzel kişilik olarak öngörülebileceği üzerinde durulmaktadır.³⁵ Öyle ki İslam hukukunda her zimmet sahibi kimse bir kişi olarak kabul edilmektedir. Bunların başında insan gelmekle birlikte, toplumsal yapıdaki değişiklikler ve ihtiyaçlar neticesinde hükmi birtakım kişiler de oluşmuşlardır.³⁶

³² Aydın, Türk Hukuk Tarihi, s. 224-225; İrem Karakoç, *Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Müessesesi*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2017, s. 304; Ergün, Medeni Hukuk Tüzel Kişilerinin Ehliyet Durumu, s. 13-14.

³³ Ahmet İkbâl Aydın, “Hz. Peygamber Devrindeki Kurumların Tüzel Kişilik Açısından İncelenmesi”, Sakarya, *Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1999, s. 9; Mustafa Uzunpostalcı, “İslâm Hukukunda Şahsiyet ve Hakiki Şahıs”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, C. 4, No: 7, 2006, s. 58; Zahraa, “Legal Personality in Islamic Law”, s. 206.

³⁴ Yusuf Balta, “Modern ve İslam Hukuku Açısından Tarihi Süreçte Tüzel Kişilik”, *Amasya İlahiyat Dergisi*, No: 17, 2021, s. 469; İbrahim Kâfi Dönmez, “Şahıs”, C. 38, İstanbul, *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2010, s. 271; Bunun aksini düşünenler de bulunmaktadır. Örneğin Schacht İslam hukukunun tüzel kişiliği tanımadığını belirtmektedir. Bkz. Joseph Schacht, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Mehmet Dağ, Abdülkadir Şener, 1. Baskı, Ankara, Otto Yayınları, 2018, s. 148; Ancak doktrinde Zerkâ bu düşünceyi benimseyenlere detaylı bir şekilde cevap vermektedir. Bkz. Mustafa Ahmed Zerka, *İslam Hukuku 2*, çev. Servet Armağan, 2. Baskı, İstanbul, Gündönümü Yayınları, 2006, s. 1090-1093; Benzer biçimde Ansay da İslâm hukukunun tüzel kişilik mefhumuyla meşgul olmadığını ve şirket, cemiyet gibi müstakil müesseseler halinde kurumların İslâm'da tanınmadığını belirtmektedir. Bkz. Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku*, 2. Baskı, Ankara, İstiklâl Matbaacılık ve Gazetecilik, 1954, s. 75; Saymen de aynı yönde görüş beyan etmektedir. Bkz. Ferit H. Saymen, *Türk Medenî Hukuku Cilt II Şahsın Hukuku*, İstanbul, Kenan Matbaası, 1948, s. 236.

³⁵ Köse, “İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Tüzel Kişilik”, s. 229-230.

³⁶ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, 3. Baskı, İstanbul, OSAV, 2013, s. 54-55.

B. Vakıf

Vakıflar, İslam hukukunda tüzel kişiliğin en önemli örneklerindedir.³⁷ Vakıf, bir malın mâliki tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir amaç güdülerek ebediyen tahsisini konu edinen bir malvarlığı topluluğudur.³⁸ Vakıflar, tek taraflı bir hukuki işlemle kurulur.³⁹

Vakıf, mütevellî heyet aracılığıyla hak elde eder ve borç altına girer.⁴⁰ Vakfın kendine özgü malvarlığı vardır ve vakfedilme gayesine sarf edilir.⁴¹ Vakıf kendisini yönetenlerden bağımsız bir varlığa sahiptir.⁴²

Türk hukuk doktrininde İslam hukukunda vakfın tüzel kişiliğiyle ilgili olarak hukukçuların genel kanaati olumludur. Velidedeoğlu'na göre vakıf kurumu İslam hukukunun en ince detaylarına kadar işlenmiş kurumlarından biridir.⁴³ Kılıçoğlu'na göre İslam hukukunda vakıf şeklindeki tüzel kişilikler geniş bir uygulama alanı yanında önemli toplumsal işlevleri de yerine getirmiştir.⁴⁴ Hatemi, İslam hukukunda vakfetme eylemi sonucunda bağımsız bir tüzel kişiliğin meydana geldiğini ileri sürmektedir.⁴⁵ Cin&Akyılmaz da İslam hukukunda vakfın bir çeşit tüzel kişi olarak kabul edildiğini belirtmektedir.⁴⁶ Akgündüz de İslam huku-

³⁷ Aynı yönde bkz. Gökmenoğlu, *İslâm'da Şahsiyet Hakları*, s. 44; İslam hukukunda vakfın tüzel kişiliğinin, beytü'l-mâl, devlet gibi diğer kurumlara nazaran daha az tartışmasız olduğunu; dolayısıyla da vakfın tüzel kişiliğinin tartışmalı olduğunu ifade etmenin yerinde olmadığını düşünmekteyiz. Bkz. Karakoç, *Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Müessesesi*, s. 303.

³⁸ Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", C. 42, İstanbul, *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2012, s. 475; Vakıfla ilgili vakfedilen malın vakfedenin mülkiyetinden çıkıp çıkmadığına bağlı olarak farklı tanımlar bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Günay, "Vakıf", s. 475-476; Murtaza Köse, *İslâm Hukuku Açısından Hükmi Şahsiyet*, İstanbul, Işık Akademi Yayınları, 2009, s. 165.

³⁹ Günay, "Vakıf", s. 476.

⁴⁰ Mehmet Ali Yargı, "İslam Hukukunda Tüzel Kişilik Kavramı", *Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1996, s. 58; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 226; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 287; Ekrem Buğra Ekinci, *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükümler*, 3. Basım, İstanbul, Arı Sanat Yayınevi, 2018, s. 358; Zerka, *İslam Hukuku 2*, s. 1085-1086; Günay, "Vakıf", s. 478; Aydın, "Hz. Peygamber Devrindeki Kurumların Tüzel Kişilik Açısından İncelenmesi", s. 108; Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, s. 56; Köse, *İslâm Hukuku Açısından Hükmi Şahsiyet*, s. 168; Zerka, *İslam Hukuku 2*, s. 1085.

⁴¹ Zerka, *İslam Hukuku 2*, s. 1085.

⁴² Zahraa, "Legal Personality in Islamic Law", s. 205.

⁴³ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Medenî Hukuk*, İstanbul, Gün Matbaası, 1969, s. 131.

⁴⁴ Kılıçoğlu, *Medeni Hukuk*, s. 474.

⁴⁵ Hatemi, *Medenî Hukuk Tüzel Kişileri*, s. 54.

⁴⁶ Halil Cin, Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, 11. Baskı, Konya, Sayram Yayınları, 2019, s. 325.

kunda hükmi şahısların bulunduğu ve bunların başında vakıfların geldiğini belirtmektedir.⁴⁷ Akman'a göre kuruluşunun tamamlanmasıyla birlikte vakıf tüzel kişiliğini kazanmaktadır.⁴⁸ Özsunay'a göre İslam hukukunda tüzel kişilik sadece vakıflar için tanınmış, şirketler ve dernekler için kabul edilmemişti.⁴⁹ Dural&Öğüz'e göre İslam hukukunda tüzel kişilik sadece vakıflara tanınmıştı.⁵⁰ Berki'ye göre vakfın hukukî niteliği bir özel hukuk tüzel kişiliği olmasıdır.⁵¹ Köprülü, İmameynin⁵² görüşlerini izah ettikten sonra her ikisinin de vakfa müstakil bir varlık atfettiklerinden bahsetmektedir.⁵³

C. Beytü'l-mâl

Beytü'l-mâl, devlete ait malların muhafaza edildiği fiziki varlığın yanı sıra bu malların idaresiyle ilgili hukuki kurumu da ifade etmektedir.⁵⁴ Beytü'l-mâl, devlet mallarının toplandığı yer olması itibariyle bir malvarlığı topluluğudur.⁵⁵

Beytü'l-mâlde Hz. Peygamber dönemindeki birçok çalışanın varlığı ile özellikle Hz. Ömer dönemlerindeki teşkilatlı yapı dolayısıyla bir örgütlenme bulunmaktadır.⁵⁶ Beytü'l-mâlin malvarlığı devlet başkanının malvarlığından ayrı ve bağımsızdır; bu da tüzel kişilik vasıflarından bağımsızlığa işaret etmektedir.⁵⁷ Beytü'l-mâl, alacaklı ve borçlu olabilmekte ve davada taraf sıfatına sahiptir.⁵⁸ Beytü'l-mâlin temsilcisi ve icra organı devlet başkanı veya onun görevlendire-

⁴⁷ Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, s. 56.

⁴⁸ Ahmet Akman, *Eski Vakıflar Hukuku ve İdaresi*, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2019, s. 57.

⁴⁹ Ergun Özsunay, *Medenî Hukukumuzda Tüzel Kişiler*, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1978, s. 18.

⁵⁰ Dural, Öğüz, *Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku*, s. 221.

⁵¹ Şakir Berki, "Vakfın Mahiyeti", *Vakıflar Dergisi*, No: 8, 1969, s. 5.

⁵² İmameyn: İmam Muhammed ve İmam Ebu Yusuf.

⁵³ Bülent Köprülü, "Tarihte Vakıflar", *AÜHFD*, C. 8, No: 3-4, 1951, s. 514.

⁵⁴ Mehmet Erkal, "Beytülmâl", C. 6, İstanbul, *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1992, s. 90; Yargı, "İslam Hukukunda Tüzel Kişilik Kavramı", s. 41.

⁵⁵ Muhammed Tevfik Tortop, "İslam Hukuku'nda Beytü'l-Mâl'in Tüzel Kişiliği", Isparta, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2017, s. 69.

⁵⁶ Tortop, "İslam Hukuku'nda Beytü'l-Mâl'in Tüzel Kişiliği", s. 69.

⁵⁷ Tortop, "İslam Hukuku'nda Beytü'l-Mâl'in Tüzel Kişiliği", s. 70; Yargı, "İslam Hukukunda Tüzel Kişilik Kavramı", s. 47; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 226; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 286; Zerka, *İslam Hukuku 2*, s. 1084; Zahraa, "Legal Personality in Islamic Law", s. 206.

⁵⁸ Köse, "İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Tüzel Kişilik", s. 29; Tortop, "İslam Hukuku'nda Beytü'l-Mâl'in Tüzel Kişiliği", s. 43-44, 83-84.

ceği memurdur.⁵⁹ Beytü'l-mâl, sarf yerleri açıkça nassta belirtilen yerler haricinde kamu menfaatine harcama yapılması bakımından belirli ve sürekli bir amaca hizmet etmektedir.⁶⁰ Tüm bu hususlar beytü'l-mâlin tüzel kişiliğinin bulunduğuna işaret etmektedir.⁶¹

Türk hukuk doktrininde bazı hukukçular beytü'l-mâlin tüzel kişiliğinin bulunduğu yönünde kanaat bildirmektedir. Hatemi'ye göre Beytü'l-mâlin, yani hazinenin devletten ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olduğunu kabul etmek gerekir.⁶² Devlet reisiyle beytü'l-mâlin malvarlığı birbirinden ayrı olup devlet reisinin beytü'l-mâl üzerinde birtakım idari yetkileri vardır.⁶³ S. Ş. Ansay, Hüseyin Hatemi ve S. S. Onar gibi şahsiyetler beytü'l-mâlin tüzel kişiliğinin bulunduğu kanaatini paylaşmaktadır.⁶⁴

D. Devlet

Devlet; millet, ülke ve egemenlik unsurlarından oluşan ve toplumun hukuki ve siyasi olarak örgütlenmiş olduğu egemen yapıdır.⁶⁵ İslam hukukunda devlet, müstakil, hak sahibi olan ve borç altına giren, devlet başkanından ve vatandaşlarından ayrı bir kişiliğe sahiptir.⁶⁶ Devletin tüzel kişiliğini desteklemek üzere yapılan anlaşmaların hükümdarlardan bağımsız olarak devleti bağlaması, devlet görevlilerinin hükümdarların ölümünden bağımsız olarak görevlerine devam edebilmeleri gibi gerekçeler bunu desteklemektedir.⁶⁷ Ayrıca tüm tasarruf ve işlerinde devleti yetkililer temsil etmekte olup bu bakımdan devletin organları aracılığıyla fiil ehliyetini kullandığından söz edilmektedir.⁶⁸

⁵⁹ Tortop, "İslam Hukuku'nda Beytü'l-Mâl'in Tüzel Kişiliği", s. 86.

⁶⁰ Tortop, "İslam Hukuku'nda Beytü'l-Mâl'in Tüzel Kişiliği", s. 70; Beytü'l-mâlin amacıyla sınırlı (ultra vires prensibi) kabul edilebileceği hakkında ayrıca bkz. Tortop, "İslam Hukuku'nda Beytü'l-Mâl'in Tüzel Kişiliği", s. 84-85.

⁶¹ Murtaza Köse, *İslâm Hukukunda Anonim Ortaklıklar*, İzmir, Yeni Akademi Yayınları, 2006, s. 183.

⁶² Hatemi, *Medenî Hukuk Tüzel Kişileri*, s. 37.

⁶³ Hatemi, *Medenî Hukuk Tüzel Kişileri*, s. 39.

⁶⁴ Yargı, "İslam Hukukunda Tüzel Kişilik Kavramı", s. 55.

⁶⁵ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 100; Ahmet Yaman, *İslam Kamu Hukuku*, 1. Baskı, Ankara, Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020, s. 54-55.

⁶⁶ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 286; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 225; Köse, *İslâm Hukuku Açısından Hükmi Şahsiyet*, s. 193.

⁶⁷ Zerka, *İslam Hukuku 2*, s. 1087.

⁶⁸ Gökmenoğlu, *İslâm'da Şahsiyet Hakları*, s. 43.

E. Şirketler

Şirket, iki veya daha çok kişinin mal, emek veya itibarlarını birleştirerek kar elde etmek amacıyla meydana getirdiği birlikteliktir.⁶⁹

İslam hukukunun klasik doktrininde ortak bir şirketler tasnifine rastlanmaz.⁷⁰ Genel olarak şirket türleri ibâha, mülk ve akit olarak üç türde incelenebilir.⁷¹ Kısaca insanların mubah şeylerde ortaklaşa kullanımı olarak tanımlanabilecek olan ibâha şirketi, tüzel kişiliğe ilişkin herhangi bir problem oluşturmadığından burada incelenmeyecektir. Mülk şirketi, iki veya daha fazla kişinin şirket akdi olmaksızın bir şeye birlikte sahip olmalarıdır.⁷² Akit şirketi, iki veya daha fazla kişinin sermaye ve karı ortak olarak kurdukları şirketlerdir.⁷³ Hanefi mezhebi şirketleri önce kar, zarar ve sermayelerin eşit olup olmamasına göre mufavaza⁷⁴ ve inan⁷⁵ olarak ikiye ayırmakta, sonrasında bunlardan birine girmek ve dayandığı ana unsur esas alınmak üzere; sermaye (emvâl)⁷⁶, işgücü (a'mâl)⁷⁷ ve kredi (vücûh)⁷⁸ ortaklığı türlerinden bahsetmektedir.⁷⁹ Bunlar haricinde ortak-

⁶⁹ Beşir Gözübenli, "Şirket", C. 39, İstanbul, *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2010, s. 198; Köse, *İslâm Hukuku Açısından Hükmi Şahsiyet*, s. 170.

⁷⁰ Doktrindeki farklı tasnifler hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Osman Şekerci, *İslâm Şirketler Hukuku*, İstanbul, Marifet Yayınları, 1981, s. 167-171.

⁷¹ Şekerci, *İslâm Şirketler Hukuku*, s. 117.

⁷² Fethi Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 40; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 528.

⁷³ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, s. 42; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 528.

⁷⁴ Mufavaza şirketinde sermaye ortaklar arasında eşit tasarruf yetkisine bölünür ve taraflar arasında hem vekalet hem de kefalet hükümleri uygulanır. Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, s. 48.

⁷⁵ İnân şirketinde sermaye, kar ve zarar paylaşımı gibi hususlarda eşitliğin bulunmadığı şirket olup burada ortaklar yalnızca birbirinin vekilidirler. Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, s. 49-50.

⁷⁶ Her bir ortağın ortak bir amaca ulaşmak için belirli bir sermaye ortaya koyduğu şirket bir sermaye şirkettir. Hasan Hayri Çırak, "İslam Hukukunda Hükmi Şahsiyet (Tüzel Kişilik)", Erzurum, *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2001, s. 162.

⁷⁷ Ortaklardan her birinin bir işi yapmak ve elde edilen karı eşit veya akitle belirlenen oranda paylaşmak üzere oluşturdukları şirket bir işgücü şirkettir. Çırak, "İslam Hukukunda Hükmi Şahsiyet (Tüzel Kişilik)", s. 161-163.

⁷⁸ Elllerinde belli sermayesi bulunmayanların bir araya gelerek ve itibarlarını kullanarak mal alıp satmak üzere kurdukları şirket bir kredi (vücuh) şirkettir. Çırak, "İslam Hukukunda Hükmi Şahsiyet (Tüzel Kişilik)", s. 163.

⁷⁹ Çırak, "İslam Hukukunda Hükmi Şahsiyet (Tüzel Kişilik)", s. 161-163; Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, s. 45-48.

lardan birinin emeğini diğer tarafın da sermayesini ortaya koyarak oluşturdukları ve karı önceden belirledikleri şekilde aralarında paylaştıkları şirket mudârebe şirkettir.⁸⁰

İslam şirketler hukukunda genel olarak konulan sermayenin sıhhati, ortağın güvenilirliği, sermayenin kullanımı, kârın paylaşımı ve seçilen iş kolunun ve ticaretin meşruluğu hususlarında duyarlı bir tutum benimsendiği görülmektedir.⁸¹ İslam hukuk doktrininde bu hususlara riayet edilerek yeni isimli şirket türlerinin kurulmasının mümkün olduğunu belirtilmektedir.⁸²

Türk hukuk doktrininde Saymen'e göre Mecelle'nin "şirketler"i düzenleyen 1329-1403. maddelerinde tüzel kişiliğe dair herhangi bir ifadeye yer verilmemiştir.⁸³ Buradan hareketle yazar, İslam hukukunda şirketlerin tüzel kişiliğinin bulunmadığı görüşündedir. Kılıçoğlu'na göre de İslam hukukunda şirketlere tüzel kişilik tanınmamıştır.⁸⁴

İslam hukuk doktrininde İslam hukukunun klasik döneminde yer alan şirket türleri incelemekte ve buradaki şirketlerin ortaklarının yaptıkları işlerden şahsi sorumluluğunun bulunduğu, ortakların birbiriyle ilişkilerinde vekalet ve kefalet hükümlerinin uygulandığı, şirketlerin mal sahipleri veya temsilcileri tarafından temsil edildiği ve şirketlerin kar ve zararlarının sahiplerinin zimmetinde kaldığı hususları tespit edilmektedir. Bundan sonra bu özellikler çerçevesinde İslam hukukunda şirketlerin tüzel kişiliğinin bulunmadığı sonucuna varılmaktadır.⁸⁵ Kanaatimizce de belirtilen gerekçelere dayalı olarak İslam hukukunun klasik doktrininde yer alan şirket türleri tüzel kişiliğe sahip değildir. Ancak fukahânın eserlerinde yaptıkları şirket tasniflerini tüzel kişilik olarak ele almaması, o dönemin iktisadi, ticari ve zirai koşulları bağlamında değerlendirildiğinde, böyle bir kabulde bulunmayı gerektirmiyordu.⁸⁶ Bugünün koşulları ve ihtiyaçları çer-

⁸⁰ Çırak, "İslam Hukukunda Hükmi Şahsiyet (Tüzel Kişilik)", s. 163; Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s. 529.

⁸¹ Osman Şekerci, "İslâm Şirketler Hukuku Açısından Anonim Şirketleri", *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, ed. Mehmet Bayyigit, Konya, Kombad Yayınları, 1997, s. 95.

⁸² Şekerci, "İslâm Şirketler Hukuku Açısından Anonim Şirketleri", s. 95.

⁸³ Saymen, Türk Medenî Hukuku Cilt II Şahsın Hukuku, s. 236; Ferit H. Saymen, *Medenî Hukukumuzda Hükmi Şahıslar*, İstanbul, Üniversite Kitabevi, 1944, s. 10.

⁸⁴ Kılıçoğlu, Medeni Hukuk, s. 474.

⁸⁵ Gökmenoğlu, İslâm'da Şahsiyet Hakları, s. 45.

⁸⁶ Köse, İslâm Hukukunda Anonim Ortaklıklar, s. 185-186.

çevesinde bazı şirket türleri bakımından tüzel kişilik tanınması gerekiyorsa buna ilişkin düzenlemeler yapılarak bunun gerçekleştirilebileceği ifade edilebilir.⁸⁷

Buraya kadar İslam hukukunda tüzel kişiliğin görünülerinden vakıf, beytü'l-mâl, devlet ve şirketler üzerinde durulmuştur. Dernekler müstakil bir başlık haline getirilmemiştir. Çünkü dernekler hakkında klasik doktrinde herhangi bir düzenleme yer almamaktadır.⁸⁸ Dolayısıyla bu bağlamda derneklerle ilgili bir tüzel kişilik düzenlemesi bulunmamaktadır. Bunun nedeni olarak İslam hukukunda kişi topluluklarından ziyade mal topluluklarına tüzel kişilik tanınması gösterilmektedir.⁸⁹ İncelediğimiz İslam hukukunda tüzel kişilik görünülerinde bahsettiğimiz karakteristik özellikler dikkate alınarak şöyle bir tablo elde edebilmekteyiz:

Tablo 1. İslam Hukukunda Tüzel Kişiliğin Görünülerinin Tüzel Kişiliğe İlişkin Unsurlar Açısından Gösterilmesi

Tür/Unsur	Sürekli Amaç	Örgütlenme	Bağımsızlık	Tanınma
Vakıf	✓	✓	✓	✓
Beytü'l-mâl	✓	✓	✓	✓
Devlet	✓	✓	✓	✓
Şirketler	✓	✓	✗	✓

IV. SONUÇ

Bu çalışmada, İslam hukukunda tüzel kişinin var olup olmadığı sorunu üzerinde durulmuştur. Bunun için öncelikle genel olarak tüzel kişilik tanıtılmış ve bunlar arasında en önemlisi olan tüzel kişiliğin unsurları tespit edilmiştir. Bu unsurlar yardımıyla İslam hukukunda yer alan çeşitli müesseseler değerlendirilmiştir.

Bu değerlendirme sonucunda; İslam hukukunda tüzel kişiliğe ilişkin unsurları taşıyan vakıf, beytü'l-mâl ve devletin tüzel kişiliklerinin bulunduğu kanaatine varılmıştır. Öte yandan şirketlerin bağımsızlık unsuruna ilişkin eksikliğinin bulunması nedeniyle şirketlerin tüzel kişiliklerinin bulunmadığı görülmüştür.

⁸⁷ Aynı yönde bkz. Gökmenoğlu, İslâm'da Şahsiyet Hakları, s. 45.

⁸⁸ Avcı, Türk Hukuk Tarihi, s. 285; Güriz, Hukuk Başlangıcı, s. 197.

⁸⁹ Akgündüz, İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, s. 83.

Bununla birlikte genel prensipler gözetilmek suretiyle yeni tip şirketlere tüzel kişilik kazandırılabilmesinin mümkün olduğunu söylemek gerekmiştir.

Bazı hukukçuların İslam hukukunda tüzel kişiliğin bulunmadığına ilişkin çıkarımlarının her durumda geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır. Böyle bir yargı yerine her bir kurumun incelenmesi sonrasında bir yargıya varmak daha sağlıklı bir yaklaşım olarak gözükmektedir.

Sonuç itibarıyla tüzel kişilik kavramı hukuk düşüncesinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmış bir kavramdır ve belirli ihtiyaçlara hizmet etmektedir. İslam hukukçuları tarafından bu isimle bir teori ortaya konulmamışsa da İslam hukukunda yer alan vakıf, beytül-mâl, devlet, şirket gibi çeşitli kurumlar tüzel kişiliğin görünüm biçimlerini yansıtmaktadır. Toplumsal ihtiyaçlar sonucu bu gibi kurumların birer manevi kişilik olarak kabul edilip gerçek kişilik olan insanların yanında düzenlenmesini gerektirmiştir. Tüzel kişiliğin unsurları çerçevesinde yapılan bir değerlendirme neticesinde ismen zikredilmemiş olsa dahi İslam hukukunda tüzel kişilik kavramının mevcut olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Yavuz: *Hukuk Başlangıcı ve Tarihi*, İstanbul, Kenan Matbaası, 1943.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet: *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, 3. Baskı., İstanbul, OSAV, 2013.
- AKMAN, Ahmet: *Eski Vakıflar Hukuku ve İdaresi*, 1. Baskı., Ankara, Adalet Yayınevi, 2019.
- ANSAY, Sabri Şakir: *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku*, 2. Bası., Ankara, İstiklâl Matbaacılık ve Gazetecilik, 1954.
- ANTALYA, O. Gökhan, Murat Topuz: *Medeni Hukuk: Giriş, Temel Kavramlar, Başlangıç Hükümleri*, C. 1, ed. O. Gökhan Antalya, 4. Baskı., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021.
- ARSAL, Sadri Maksudi: *Hukukun Umumî Esasları*, C. 1, Ankara, Ankara Hukuk Fakültesi Neşriyatı, 1937.
- AVCI, Mustafa: *Türk Hukuk Tarihi*, 9. Bası., Konya, Atlas Akademi, 2020.
- AYAN, Mehmet, Nurşen Ayan: *Kişiler Hukuku*, 9. Baskı., Ankara, Adalet Yayınevi, 2020.
- AYDIN, Ahmet İkbâl: "Hz. Peygamber Devrindeki Kurumların Tüzel Kişilik Açısından İncelenmesi", Sakarya, *Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1999.
- AYDIN, Mehmet Akif: *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, Beta Yayınları, 2019.
- BALTA, Yusuf: "Modern ve İslam Hukuku Açısından Tarihi Süreçte Tüzel Kişilik", *Amasya İlahiyat Dergisi*, No: 17, 2021, ss. 465-500.
- BARDAKOĞLU, Ali: "Ehliyet", C. 10, İstanbul, *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1994.
- BERKİ, Şakir: "Vakfın Mahiyeti", *Vakıflar Dergisi*, No: 8, 1969, ss. 1-7.
- CİN, Halil - AKYILMAZ, Gül: *Türk Hukuk Tarihi*, 11. Baskı., Konya, Sayram Yayınları, 2019.
- ÇIRAK, Hasan Hayri: "İslam Hukukunda Hükmi Şahsiyet (Tüzel Kişilik)", Erzurum, *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2001.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi: "Şahıs", C. 38, İstanbul, *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2010.
- DURAL, Mustafa - ÖĞÜZ, Tufan: *Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2017.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra: *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükümler*, 3. Basım., İstanbul, Arı Sanat Yayınevi, 2018.
- ERDOĞAN, Mehmet: *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 7. Baskı., İstanbul, Ensar Yayınları, 2019.

- ERGÜN, Ömer: **Medeni Hukuk Tüzel Kişilerinin Ehliyet Durumu**, 1. Baskı., İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2010.
- ERKAL, Mehmet: “Beytümâl”, C. 6, İstanbul, **TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi**, 1992.
- GEDİKLİ, Fethi: **Osmanlı Şirket Kültürü**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.
- GÖKMENOĞLU, Hüseyin Tekin: **İslâm’da Şahsiyet Hakları**, Ankara, TDV Yayınları, 1996.
- GÖZÜBENLİ, Beşir: “Şirket”, C. 39, İstanbul, **TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi**, 2010.
- GÜNAY, Hacı Mehmet: “Vakıf”, C. 42, **İstanbul, TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi**, 2012.
- GÜRİZ, Adnan: **Hukuk Başlangıcı**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2019.
- HATEMİ, Hüseyin: **Medenî Hukuk Tüzel Kişileri**, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1979.
- KARAKOÇ, İrem: **Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Müessesesi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2017.
- KAYA, Eyyüp Said - HACAK, Hasan: “Zimmet”, C. 44, İstanbul, **TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi**, 2013.
- KILIÇOĞLU, Ahmet M.: **Medeni Hukuk**, 4. Bası., Ankara, Turhan Kitabevi, 2021.
- KÖPRÜLÜ, Bülent: “Tarihte Vakıflar”, **AÜHFD**, C. 8, No: 3-4, 1951, ss. 479-518.
- KÖSE, Murtaza: “İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Tüzel Kişilik”, **EKEV Akademi Dergisi**, C. I, No: 2, 1998, ss. 221-230.
- KÖSE, Murtaza: **İslâm Hukukunda Anonim Ortaklıklar**, İzmir, Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- KÖSE, Murtaza: **İslâm Hukuku Açısından Hükmi Şahsiyet**, İstanbul, Işık Akademi Yayınları, 2009.
- OĞUZMAN, Kemal - SELİÇİ, Özer - OKTAY-ÖZDEMİR, Saibe: **Kişiler Hukuku**, 19. Baskı., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020.
- OĞUZMAN, M. Kemal, Nami Barlas: **Medenî Hukuk**, 27. Bası., İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2021.
- ÖZSUNAY, Ergun: **Medenî Hukukumuzda Tüzel Kişiler**, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1978.
- SAVA PAŞA: **İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüt**, C. 1-2, 2. Baskı., İstanbul, DİB Yayınları, 2017.
- SAYMEN, Ferit H.: **Medenî Hukukumuzda Hükmi Şahıslar**, İstanbul, Üniversite Kitabevi, 1944.
- SAYMEN, Ferit H.: **Türk Medenî Hukuku Cilt II Şahsın Hukuku**, İstanbul, Kenan Matbaası, 1948.

- SCHACHT, Joseph: **İslam Hukukuna Giriş**, çev. Mehmet Dağ, Abdülkadir Şener, 1. Baskı., Ankara, Otto Yayınları, 2018.
- SEROZAN, Rona: **Medeni Hukuk Genel Bölüm/Kişiler Hukuku**, 8. Baskı., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2018.
- ŞÂBAN, Zekiyüddin: **İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)**, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, 35. Baskı., Ankara, TDV Yayınları, 2020.
- ŞEKERCİ, Osman: **İslâm Şirketler Hukuku**, İstanbul, Marifet Yayınları, 1981.
- ŞEKERCİ, Osman: "İslâm Şirketler Hukuku Açısından Anonim Şirketleri", **I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi**, ed. Mehmet Bayyığıt, Konya, Kombad Yayınları, 1997.
- TORTOP, Muhammed Tevfik: "İslam Hukuku'nda Beytü'l-Mâl'in Tüzel Kişiliği", Isparta, **Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2017.
- UZUNPOSTALCI, Mustafa: "İslâm Hukukunda Şahsiyet ve Hakiki Şahıs", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, C. 4, No: 7, 2006, ss. 55-87.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet: **Medenî Hukuk**, İstanbul, Gün Matbaası, 1969.
- YAMAN, Ahmet: **İslam Kamu Hukuku**, 1. Baskı., Ankara, Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020.
- YARGI, Mehmet Ali: "İslam Hukukunda Tüzel Kişilik Kavramı", Bursa, **Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1996.
- ZAHRAA, Mahdi: "Legal Personality in Islamic Law", **Arab Law Quarterly**, C. 10, No: 3, 1995, ss. 193-206.
- ZERKA, Mustafa Ahmed: **İslam Hukuku 2**, çev. Servet Armağan, 2. Baskı., İstanbul, Gündönümü Yayınları, 2006.
- ZEYDÂN, Abdülkerim: **İslâm Hukukuna Giriş**, çev. Ali Şafak, 13. Baskı., İstanbul, Kayıhan Yayınları, 2020.